

<https://doi.org/10.4467/2543733XSSB.25.019.22516>

RAFAŁ WOŹNICA

Uniwersytet Jagielloński

 <https://orcid.org/0000-0001-7623-4100>

Polityka (nie)uznawania Macedonii przez Wspólnotę Europejską

Abstrakt

W niniejszym artykule przeanalizowano działania Wspólnoty Europejskiej w kształtowaniu polityki międzynarodowego uznania Republiki Macedonii. Stanowisko WE często ujawniało sprzeczności pomiędzy podejściem normatywnym a koniecznością utrzymania zbiorowego stanowiska w kwestii uznania republik powstałych z rozpadu SFRJ. W wyniku sprzeciwu Grecji, zgłaszającej obiekcje dotyczące nazwy państwa, członkowie Wspólnoty Europejskiej opóźniali decyzję o uznaniu niepodległości państwa macedońskiego. Jednocześnie próbując wymusić na państwie ubiegającym się o uznanie międzynarodowe spełnienie greckich żądań, dotyczących zmian konstytucyjnych oraz zmiany nazwy państwa. Omawiany przypadek wskazuje, że Wspólnota Europejska w sytuacji dylematu pomiędzy normatywnym zobowiązaniem do uznania państwa (w którym istniały silne demokratyczne, prawne oraz humanitarne argumenty za państwowością) a środowiskiem geopolitycznym, w którym to normatywne zobowiązanie okazało się niezgodne z jej materialnymi interesami, podejmuje działania podważające normatywną wiarygodność samej WE.

Słowa kluczowe: Wspólnota Europejska, Republika Macedonii, uznanie międzynarodowe, Komisja Badintera

A touch of hypocrisy. The European Community's policy of (non-)recognition of Macedonia

Abstract

This article employs an analytical approach to examine the actions of the European Community in shaping the policy of international recognition of the Republic of Macedonia. The EC's approach was often characterised by contradictions between the normative approach and the necessity to maintain a collective position on the recognition of the republics that resulted from the dissolution of the SFRY. The decision to recognise the independence of the Macedonian state was delayed by the European Community in response to Greece raising objections to the name of the state. Concurrently, they sought to impose on the state seeking international recognition the Greek demands for constitutional amendments and a change of the state's name. This case demonstrates

that the European Community, confronted with a dilemma between a normative commitment to recognise a state (for which there was a robust democratic, legal and humanitarian case for statehood) and a geopolitical environment in which this normative commitment proved to be incompatible with its material interests, takes actions that compromise the normative credibility of the EC itself.

Keywords: European Community, Republic of Macedonia, international recognition, Badinter Commission

Wprowadzenie

Międzynarodowe uznanie nowych państw jest obarczone prawnymi oraz politycznymi kontrowersjami. Praktyka międzynarodowa ma często wymiar doraźny oraz wysoce polityczny, mimo zapisania w Konwencji z Montevideo materialnych wymogów suwerenności. W procesie rozpadu Socjalistycznej Federacyjnej Republiki Jugosławii (SFRJ) międzynarodowe zaangażowanie za pośrednictwem Wspólnoty Europejskiej (WE) doprowadziło do wypracowania wytycznych dotyczących uznania byłych republik jugosłowiańskich. Proces ten wymagał jednak spełnienia nie tylko obiektywnych kryteriów państwowości, ale również zaangażowania w przestrzeganie prawa międzynarodowego, poszanowania suwerenności oraz ochrony mniejszości narodowych. Przyjęte zasady miały na celu implementację przez WE polityki zbiorowego uznania (ang. *collective recognition*) byłych republik jugosłowiańskich (a także radzieckich), ograniczając unilateralizm państw członkowskich w tej kwestii. Ocenę czy poszczególne republiki ubiegające się o uznanie spełniły powyższe wymagania powierzono Komisji Badintera¹. Komisja w swej opinii zaleciła uznanie Republiki Macedonii. Pomimo tego przez wiele miesięcy pozostawała ona nieuznawana przez państwa członkowskie WE.

Niniejszy artykuł ma na celu analizę polityki Wspólnoty Europejskiej wobec kwestii międzynarodowego uznania Republiki Macedonii, ze szczególnym uwzględnieniem sprzeczności pomiędzy podejściem normatywnym a praktyką wynikającą z interesów WE. W celu rekonstrukcji oficjalnego stanowiska instytucji międzynarodowych i państw, Autor przeprowadził dogłębną analizę dokumentów związanych z procesem uznania Macedonii. Pozwoliło to na rekonstrukcję stanowisk instytucjonalnych. Ich porównanie wykazało różnicę między teorią a praktyką. W kolejnej analizie procesu decyzyjnego pozwoliła na wyjaśnienie, dlaczego WE podjęła określone kroki. Podejście WE często ujawniało bowiem sprzeczności pomiędzy podejściem normatywnym a koniecznością utrzymania zbiorowego stanowiska w kwestii uznania republik powstałych z rozpadu SFRJ. W wyniku sprzeciwu Grecji zgłaszającej obiekcje dotyczące nazwy państwa, członkowie Wspólnoty Europejskiej opóźniali decyzję o uznaniu niepodległości państwa macedońskiego. Jednocześnie próbując wymusić na państwie ubiegającym się o uznanie międzynarodowe spełnienie greckich żądań, dotyczących zmian konstytucyjnych oraz zmiany nazwy państwa. Omawiany przypadek wskazuje, że Wspólnota Europejska w sytuacji dylematu pomiędzy nor-

¹ Pełna nazwa utworzonego *ad hoc* organu brzmi: Komisja Arbitrażowa Konferencji Pokojowej ds. byłej Jugosławii. W dokumentach Wspólnoty Europejskiej jest ona określana jako Komisja Arbitrażowa lub Komisja Badintera (od nazwiska jej przewodniczącego). W niniejszej pracy wszystkie powyższe określenia będą używane zamiennie.

matywnym zobowiązaniem do uznania państwa (w którym istniały silne demokratyczne, prawne oraz humanitarne argumenty za państwowością) a środowiskiem geopolitycznym, w którym to normatywne zobowiązane okazało się niezgodne z jej materialnymi interesami, podejmuje działania podważające normatywną wiarygodność samej WE.

Proces uzyskiwania niepodległości przez Republikę Macedonii

W warunkach pogłębiającego się kryzysu politycznego w Socjalistycznej Federacyjnej Republice Jugosławii (SFRJ) poszczególne republiki od początku 1991 roku podejmowały konkretne kroki na rzecz niepodległości i secesji². Zmieniająca się dynamicznie rzeczywistość narzuciła władzom Socjalistycznej Republiki Macedonii³ decyzję dotyczącą przyszłości kraju. Należało wybrać jedną z możliwych opcji: niepodległość, utrzymanie jakiegos związku z republikami jugosłowiańskimi lub połączenie tych dwóch możliwych scenariuszy.

Prawo do odłączenia się jako podstawa ogłoszenia niepodległości pojawiło się w macedońskiej debacie publicznej wiosną 1991 roku. W połowie kwietnia, w związku z intensywnymi rozmowami na temat przyszłości federacji, Kiro Gligorow⁴ zorganizował konferencję prasową, na której podkreślając wyzwania związane z osiągnięciem porozumienia w sprawie kryzysu jugosłowiańskiego dodał, iż „nie wierzy, że naród macedoński i Republika będą miały interes w pozostaniu w jakichś resztkach federacji”⁵. W dniu 5 maja prezydent udzielił wywiadu dla „France Press”, w którym powiedział, że „jeśli Słowenia i Chorwacja oderwą się od Jugosławii, Macedonia ukonstytuuje się jako niepodległe państwo”⁶.

Kryzys polityczny w Macedonii pogłębił się, gdy 25 czerwca 1991 r. Słowenia i Chorwacja ogłosiły niepodległość. Już następnego dnia grupa parlamentarna VMRO-DPMNE zwróciła się do Zgromadzenia o rozpoczęcie debaty na temat oddzielenia Republiki Macedonii⁷ od federacji i jednocześnie złożyła w parlamencie propozycję uchwały w sprawie niepodległości Macedonii. Premier Nikola Kljusew zaapelował do polityków o powściągliwość i powstrzymanie się od przygotowywania demonstracji i innych zgromadzeń politycznych, aby dodatkowo nie podgrzewać atmosfery. Po dwudniowej burzliwej dyskusji i gorącej debacie parlamentarnej, uchwała nie została przyjęta przez większość, po

² W Słowenii przeprowadzono referendum, które zobligowało władze do ogłoszenia deklaracji niepodległości w przeciągu 6 miesięcy. W Chorwacji przyjęto szereg aktów prawnych oraz specjalną ustawę konstytucyjną, która stała się sygnałem, że Chorwacja będzie dążyć do niepodległości; zob. W. Walkiewicz, *Jugosławia. Byt wspólny i rozpad*, Warszawa 2000; M. Tanty, *Balkany w XX wieku. Dzieje polityczne*, Warszawa 2003.

³ Będącej jedną z republik wchodzących w skład SFRJ.

⁴ Pełniący wówczas funkcję prezydenta Socjalistycznej Republiki Macedonii.

⁵ K. Gligorow, *Podgotowki i osamostajowanie wo isto vreme*, „Weczer”, 13.04.1991, s. 3.

⁶ J. Pettifer, *The New Macedonian Question*, Palgrave Macmillan London 1999, p. XXVII.

⁷ W 16 kwietnia 1991 natomiast Zgromadzenie przyjęło nowelizację LXXXII Konstytucji Socjalistycznej Republiki Macedonii z 1974 roku, która skreśliła z nazwy Republiki ideologiczne określenie: „Socjalistyczna”. Wraz z przyjęciem przez Rząd Macedonii decyzji w sprawie ogłoszenia tej poprawki (7 czerwca 1991 r.) oficjalna nazwa brzmiała: „Republika Macedonii”; *Odluka za proglašuvanje na Amandmanite LXXXH do LXXXV na Ustavot na Socijalisticzka Republika Makedonija*, br 08-2441/1, 7 juni 1991 godina, „Služben Vesnik na Republika Makedonija”, br. 27/1991.

czym została wycofana przez jej inicjatorów⁸. W czasie debaty w parlamencie zgodzono się, że sprawą priorytetową był proces ukonstytuowania się suwerennego i niepodległego państwa macedońskiego. Zwracano jednak uwagę, że będzie się on odbywał w niezwykle trudnych politycznie warunkach⁹. W tym czasie w parlamencie macedońskim starły się dwie koncepcje. Pierwsza prezentowana przez prawicowy blok partii skupiony wokół VMRO-DPMNE, który opowiadał się za przyjęciem, na wzór Słowenii oraz Chorwacji, ustawy ogłaszającej niepodległość Macedonii¹⁰. Z kolei skupiony wokół prezydenta Gligorowa blok ugrupowań lewicowych, dążył do zorganizowania referendum. Prezydent podkreślał, że zorganizowanie referendum jest konieczne dla lepszego wizerunku Macedonii w oczach społeczności międzynarodowej, a zwłaszcza Wspólnoty Europejskiej. Prezydent argumentował, że przy takim postępowaniu nikt nie będzie mógł kwestionować prawa Macedonii do samostanowienia¹¹. Ostatecznie Zgromadzenie Republiki Macedonii w dniu 7 sierpnia 1991 r. przyjęło decyzję o przeprowadzeniu referendum. Po długich i bolesnych negocjacjach w zgromadzeniu macedońskim posłowie znaleźli rozwiązanie, że w referendum postawione zostanie pytanie: *Czy jesteś za niepodległą Macedonią z prawem do przyłączenia się do przyszłej unii suwerennych państw Jugosławii?*¹²

W przeprowadzonym 8 września referendum 95,26% obywateli głosowało na „TAK”¹³. Należy jednak zaznaczyć, że w głosowaniu nie uczestniczyła społeczność albańska zamieszkująca Macedonię, wyrażając z ten sposób swoją postawę przeciwko utworzeniu niepodległego państwa macedońskiego¹⁴. Referendum jednak zakończyło się sukcesem, a liczba głosujących Macedończyków, którzy pozytywnie opowiedzieli się za własnym, suwerennym i niepodległym państwem, nie pozostawiała wątpliwości co do stosunku społeczeństwa do ogłoszenia niepodległości przez Macedonię.

Na podstawie wyników przeprowadzonego referendum, po opracowaniu i przyjęciu przez Zgromadzenie Konstytucji Republiki Macedonii, w dniu 17 listopada 1991 r. Macedonia ogłosiła swoją niepodległość. Należy podkreślić jednak, że proces uzyskania niepodległości Macedonii był w dużo większym stopniu efektem rozpadu Socjalistycznej Federacyjnej Republiki Jugosławii, aniżeli procesem zainicjowanym przez samych Macedończyków. Republika Macedonii, jako jedna z sześciu składowych republik

⁸ *Stenografski beleszki od Toro prodoleženie na Osumnasetata srednica na Sobraniето na Republika Makedonija, održana na 27 juni 1991 godina*, <https://www.sobranie.mk/WBStorage/Files/18sednica2prod27juni91god.pdf> (dostęp 01.02.2025).

⁹ Wypowiedzi Stojana Andowa, Mitko Anastasowskiego, Kiro Gligorowa, Nikoli Kljusewa, Tito Petkowskiego, Vasila Tupurkowskiego, *ibidem*.

¹⁰ Lj. Georgiewski, *Toa sum jas*, Weles 2012, s. 49–50.

¹¹ K. Gligorow, *Makedonija e se szto imame*, Skopje 2002, s. 201.

¹² Odluka za raspisivanje na referendum wo Republika Makedonija, br. 08-3376/1, 7 awgust 1991 godina „Služben Wesnik na Republika Makedonija”, br. 37/1991.

¹³ Rezultat od Referendumot wo RM održan na 8 septemwri 1991 godina, „Služben Wesnik na Republika Makedonija”, br. 43/1991.

¹⁴ Społeczność albańską zamieszkująca Macedonię stanowiła niemal 25% ludności zamieszkującej w zwartych terenach w północno-zachodniej Macedonii, głównie w pobliżu granicy z Albanią i Kosowem. Powody ich nieuczestniczenia w referendum dotyczyły przede wszystkim: rozczarowania ówczesnym statusem Albańczyków w Republice, brakiem konstytucyjnych sejmików miejskich w Tetowie i Gostivarze, niezadowolaniem w związku z brakiem uznania Albańczyków za naród konstytucyjny w państwie, I. Stawowy-Kawka, *Albańczycy w Macedonii 1944–2001*, Kraków 2014, s. 205–220.

jugosłowiańskich, nie była ani inicjatorem ani (przez długi czas) zwolennikiem rozpadu SFRJ¹⁵.

Oczywiście, sama deklaracja niepodległości ogłoszona przez macedońskich przywódców 17 listopada 1991 r. nie musiała wiele znaczyć, jeśli nie wiązałyby się z dwoma istotnymi elementami. Pierwszym, mającym charakter wewnętrzny, wyrażającym się poprzez utworzenie własnego całościowego aparatu państwowego. Jego nieodłączną częścią jest utworzenie własnej armii, która będzie w stanie zagwarantować suwerenność i integralność państwa. Drugi, mający charakter zewnętrzny, dotyczący uznania międzynarodowego. Proces niepodległości nie osiągnie bowiem swojego celu, jakim jest stworzenie warunków trwałej niepodległości państwa, jeżeli ta niepodległość nie zostanie uznana przez inne państwa za część porządku międzynarodowego.

Z tego, jak istotne jest uzyskanie międzynarodowego potwierdzenia niepodległości Republiki Macedonii, doskonale zdawał sobie sprawę prezydent Gligorow. Po ogłoszeniu nowej Konstytucji Macedonii skierował on do prezydentów państw i szefów rządów list, w którym wzywał do oficjalnego uznania niepodległości Macedonii. W swoim piśmie prezydent podkreślił, że Macedonia spełnia wszystkie warunki konieczne do uznania jej suwerenności i jest gotowa do konstruktywnej współpracy zarówno z sąsiadami, jak i pozostałymi państwami na świecie. Odwołując się do genezy niepodległości Macedonii, Gligorow zaznaczył że „niepodległość państwa nie może być pełna, ani zabezpieczona bez jej uznania przez inne państwa”¹⁶. W ten sposób prezydent podkreślił znaczenie legitymizacji międzynarodowej dla stabilności nowo powstałego państwa. Dodatkowo, Gligorow przekonywał, że uznanie Macedonii przez społeczność międzynarodową stanowić będzie istotny mechanizm prewencyjny, zniechęcający do prób siłowej zmiany granic.

Zdaniem prezydenta, uznanie Macedonii przez społeczność międzynarodową oraz jej członkostwo w ONZ było bezpośrednio uzależnione od uprzedniej zgody Wspólnoty Europejskiej, czyli uznania przez państwa członkowskie WE. Wobec tego wysłanie listu zostało celowo zaplanowane na okres poprzedzający szczyt w Maastricht, co miało zwiększyć szanse na skuteczną dyplomację i wykorzystanie okazji do lobbowania za uznaniem Macedonii w kluczowym momencie kształtowania się polityki zagranicznej UE.

Wspólnota Europejska wobec problemu uznania państw powstałych z rozpadu SFRJ

Wspólnota Europejska (WE) była zaskoczona procesem rozpadu Jugosławii i w konsekwencji zbyt wolno na niego reagowała. Początek lat 90. XX w. był okresem, kiedy uwaga WE była skupiona na innych wydarzeniach na arenie międzynarodowej, takich jak zjednoczenie Niemiec, rozpad Związku Radzieckiego czy wojna w Zatoce Perskiej. Znaczenie strategiczne obszaru bałkańskiego miało dla państw europejskich mniejszą

¹⁵ I. Stawowi-Kawka, *Republika Makedonija denes i nejinoto mesto na politiczkata karta na Balkanot*, „Glasnik”, t. 1–2, Skopje 1997, s. 23–25.

¹⁶ Drżawen Arhiv na Republika Seweryna Makedonija (dalej DARSM), Pismo na pretsedatelot Kiro Gligorow do sile szefowi na drżaki i wlali wo swetot za priznawanje na Republika Makedonija, Skopje 2 dekemwri 1991, fond. 1386, a.e. 801, t. 167.

doniosłość. Narastający konflikt w Jugosławii stał się jednak zagrożeniem dla bezpieczeństwa WE. Ostatecznie jednak, pomimo prób powstrzymania dezintegracji państwa jugosłowiańskiego, 25 czerwca 1991 roku Słowenia i Chorwacja ogłosiły niepodległość. Bośnia i Hercegowina wyraziła swoje pragnienie niepodległości 15 października poprzez przyjęcie przez jej parlament Deklaracji o suwerenności państwowej i niepodzielności Republiki Bośni i Hercegowiny. Z kolei Macedonia, po przeprowadzonym referendum, ogłosiła swoją niepodległość 17 listopada 1991 r. Zwłaszcza deklaracje Bośni i Hercegowiny oraz Macedonii wpłynęły na stanowisko Wspólnoty Europejskiej, które do tej pory zakładało dążenie do utrzymania istnienia jednego państwa jugosłowiańskiego. Dobitnie wyraził to przewodniczący Konferencji ws. Jugosławii lord Peter Carrington, który oświadczył „Jugosławia, jaką znamy, wyraźnie się rozpada. Należy znaleźć zinstytucjonalizowany sposób przekształcenia go w luźną unię suwerennych państw, których stosunki byłyby przede wszystkim gospodarcze”¹⁷. Wraz z deklaracjami niepodległości kolejnych republik Wspólnota Europejska lub jej poszczególne państwa zmuszone były do podjęcia decyzji dotyczącej uznania, nieuznania lub opóźnionego uznania tych republik. Wybór z całą pewnością wpłynąłby na dalsze wydarzenia w regionie. Pierwotne stanowisko WE, opierające się na założeniu, że niepodległość republik będzie uznawana jedynie w kontekście ogólnego porozumienia, nie uległo zmianie. W pozostałych kwestiach dotyczących uznania nowych państw było ono jednak ambiwalentna i niejednokrotnie sprzeczna.

Kwestia uznania nowych państw powstałych w wyniku rozpadu państw federacyjnych na początku lat 90. XX w.: Socjalistycznej Federacyjnej Republiki Jugosławii oraz Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich, była bowiem pierwszym poważnym testem jedności wśród państw Wspólnoty Europejskiej. Jak wskazał w swych badaniach Richard Caplan, WE odeszła od dotychczasowej praktyki państwowej, w której uznanie było zasadniczo zgodne z kryteriami niepolitycznymi¹⁸.

Kluczowe dla polityki uznania republik Jugosławii dążących do uzyskania państwowości decyzje Wspólnoty Europejskiej zostały podjęte na posiedzeniu Rady Ministrów w dniu 16 grudnia 1991 roku, a więc niemal pół roku po rozpoczęciu konfliktu, będącego następstwem niepodległości ogłoszonej przez Słowenię i Chorwację. W tym dniu Wspólnota Europejska na nadzwyczajnym spotkaniu ministrów spraw zagranicznych przyjęła dwa dokumenty, które odnosiły się do międzynarodowego uznania „nowych” państw: Deklarację Wspólnoty Europejskiej w sprawie kryteriów uznawania nowych państw Europy Wschodniej i Związku Radzieckiego oraz Deklarację Wspólnoty Europejskiej w sprawie Jugosławii.

W pierwszym z powyższych dokumentów zawarte zostały podstawowe zasady, których spełnienie uznano za konieczne do uzyskania formalnego uznania nowo powstających państw Europy Wschodniej i Związku Radzieckiego. Ten zbiór wytycznych obejmował: poszanowanie postanowień Karty Narodów Zjednoczonych oraz zobowiązań podjętych na podstawie Aktu Końcowego z Helsinek i Karty Paryskiej¹⁹; gwarantowanie praw grupom etnicznym i narodowym zgodnie z obowiązkami określonymi w ramach KBWE; poszano-

¹⁷ Cytowany przez Davida Owena w *Balkan Odyssey* (London 1995, s. 33).

¹⁸ R. Caplan, *Europe and the Recognition of New States in Yugoslavia*, Cambridge 2005, ss. 223.

¹⁹ Zwłaszcza w zakresie praworządności, demokracji i praw człowieka.

wanie nienaruszalności wszelkich granic²⁰, przyjęcie zobowiązań dotyczących rozbrojenia i nierozprzestrzeniania broni jądrowej, a także obowiązek rozstrzygania sporów związanych z dziedzictwem prawnym państw i sporami regionalnymi w drodze porozumienia. Ponadto w dokumencie tym podkreślono, że członkowie WE „wezmą także pod uwagę wpływ, jaki uznanie państw może mieć na państwa sąsiednie”²¹. Zapis ten wiązał się z wyraźną od samego początku tendencją Grecji do utrudniania procesu międzynarodowego uznania Macedonii.

Drugi z dokumentów odnosił się bardziej szczegółowo do uznania republik jugosłowiańskich w świetle kryteriów uznania nowych państw Europy Wschodniej i Związku Radzieckiego. W Deklaracji Wspólnoty Europejskiej w sprawie Jugosławii wezwano wszystkie republiki jugosłowiańskie do zadeklarowania w terminie do 23 grudnia 1991 r.: czy chcą zostać uznane za niepodległe państwa, czy akceptują wspomniane wyżej kryteria uznania nowych państw, czy akceptują warunki konwencji haskiej, czy popierają wysiłki Sekretarza Generalnego i Rady Bezpieczeństwa ONZ, a także kontynuację Konferencji w sprawie Jugosławii. W dokumencie podkreślono, że wnioski tych republik, które odpowiedzą pozytywnie, będą kierowane do Komisji Arbitrażowej, ta zaś wyda opinię najpóźniej 15 stycznia 1992 roku²². Pod naciskiem Grecji do Deklaracji wprowadzono zapis, że

Wspólnota Europejska i jej państwa członkowskie wymagają również, aby każda republika jugosłowiańska, przed jej uznaniem, zobowiązała się do przyjęcia stanowczych gwarancji konstytucyjnych i politycznych stanowiących, że nie będzie ona miała żadnych roszczeń terytorialnych wobec żadnego sąsiadującego kraju będącego członkiem Wspólnoty Europejskiej i że nie będzie prowadzić żadnej wrogiej działalności propagandowej skierowanej przeciwko jakemukolwiek sąsiadującemu krajowi będącemu członkiem Wspólnoty Europejskiej, w tym używania nazwy sugerującej roszczenia terytorialne²³.

Zgodnie z powyższymi wytycznymi Wspólnoty Europejskiej, dotyczącymi uznania byłych republik jugosłowiańskich, proces ten wymagał nie tylko spełnienia obiektywnych kryteriów państwowości²⁴, ale również zaangażowania w przestrzeganie prawa międzynarodowego, poszanowania suwerenności oraz ochrony mniejszości narodowych. Przyjęte zasady miały na celu implementację polityki zbiorowego uznania (ang. *collective recognition*) byłych republik jugosłowiańskich (a także radzieckich), ograniczając unilateralizm państw członkowskich w tej kwestii. Warto jednak zwrócić uwagę, że w tym czasie ponadnarodowe uprawnienia WE w dziedzinie polityki zagranicznej i bezpieczeństwa były mocno ograniczone. Porozumienie międzyrządowe osiągnięte 16 grudnia 1991 roku stanowiło odpowiedź na dążenia Niemiec do jednostronnego uznania Słowenii i Chorwacji oraz

²⁰ Dopuszczano zmiany granic jedynie środkami pokojowymi i za obopólnym porozumieniem.

²¹ *European Community: Declaration on the Recognition of New States in Eastern Europe and the Soviet Union*, Extraordinary EPC Ministerial Meeting, Brussels, 16 December 1991, <https://documents.un.org/doc/un-doc/gen/n91/497/20/pdf/n9149720.pdf> (dostęp: 01.02.2025).

²² *European Community: Declaration on Yugoslavia*, Extraordinary EPC Ministerial Meeting, Brussels, 16 December 1991), *International Legal Materials*, Volume 31, Issue 6, November 1992, pp. 1485–1487.

²³ *Ibidem*.

²⁴ Określonych w Konwencji z Montevideo (ludność, określone terytorium, efektywny rząd, zdolność do nawiązania stosunków międzynarodowych), art 1, *Montevideo Convention on the Rights and Duties of States*, 26 December 1933, <https://treaties.un.org/pages/showdetails.aspx?objid=080000280166aef> (dostęp: 01.02.2025).

stanowisko Grecji, która ze względu na spór o nazwę oraz tożsamość narodową konsekwentnie sprzeciwiała się uznaniu Macedonii. Polityka zbiorowego uznania miała ograniczyć unilateralizm poszczególnych państw mogących osłabiać spójność działań Wspólnot Europejskiej.

W „Deklaracji w sprawie Jugosławii” Wspólnota Europejska wezwała republiki do wyrażenia woli uzyskania statusu niepodległego państwa. Ostateczny termin na złożenie formalnych deklaracji oraz akceptacji warunków określonych przez WE wyznaczono na 23 grudnia. Chorwacja i Słowenia wystąpiły o uznanie już 19 grudnia, podczas gdy Bośnia i Hercegowina złożyła swoją deklarację dzień później. Z oczywistych względów o uznanie nie wystąpiły Serbia oraz Czarnogóra, kwestionując legalność jednostronnych deklaracji niepodległości pozostałych republik, argumentując ponadto, że polityka WE stanowiła „bezprawną ingerencję w wewnętrzne sprawy suwerennego państwa w rozumieniu art 2. ust. 7 Karty Narodów Zjednoczonych”²⁵.

Kryteria określone w „Deklaracji w sprawie Jugosławii” stały się przedmiotem debaty w Zgromadzeniu Republiki Macedonii w dniu 19 grudnia 1991. W odpowiedzi macedoński parlament przyjął własną „Deklarację w sprawie międzynarodowego uznania Republiki Macedonii jako suwerennego i niepodległego państwa”, w której oświadczono, że „akceptuje kryteria i warunki przyjęte przez Radę Ministrów Wspólnoty Europejskiej w dniu 17 grudnia 1991 r.”²⁶, oraz akceptuje Projekt Dokumentu Konferencji w sprawie Jugosławii, a także że wspiera wysiłki ONZ mające na celu rozwiązanie kryzys jugosłowiański” oraz „jako suwerenne i niepodległe państwo, domaga się uznania na arenie międzynarodowej”. Następnego dnia (tj. 20 grudnia 1991 r.) Minister Spraw Zagranicznych Macedonii przesłał list do Ministra Spraw Zagranicznych Holandii Hansa van den Broeka (pełniącego wówczas funkcję przewodniczącego Rady Wspólnoty Europejskiej) z prośbą o uznanie Macedonii. W piśmie Maleski poinformował o przyjęciu przez parlament macedoński deklaracji dotyczącej międzynarodowego uznania Macedonii oraz zapewnił o zobowiązaniu do zapewnienia gwarancji konstytucyjnych i politycznych w celu spełnienia wszystkich wymogów WE. Macedoński minister zapewnił także, że Republika Macedonii konstytucyjnie potwierdzi brak roszczeń terytorialnych wobec innych krajów²⁷. W zakończeniu pisma zawarta została prośba do Wspólnoty Europejskiej o uznanie Republiki Macedonii. Macedoński wniosek o uznanie niepodległości wpłynął do Brukseli 23 grudnia 1991, zgodnie z terminem przewidzianym w Deklaracji Wspólnoty Europejskiej w sprawie Jugosławii. Wnioski miała rozstrzygnąć Komisja Arbitrażowa, na czele której stał Robert Badinter (tzw. Komisja Badintera).

W tym samym czasie wizytę w stolicy Macedonii złożył lord Peter Carrington. Podczas spotkania z prezydentem Gligorowem, dyplomata nie ukrywał swojego krytycznego stosunku do greckich warunków, jednak nalegał, by Macedończycy umieścili w swojej konstytucji decydujący zapis o braku roszczeń terytorialnych wobec innych.

²⁵ *Position of the SFRY Presidency*, 18 December 1991, „Review of International Affairs”, Vol. XLIII, 5.02. 1992, s. 21.

²⁶ Data oryginalna zawarta w „Deklaracji w sprawie międzynarodowego uznania Republiki Macedonii jako suwerennego i niepodległego państwa”.

²⁷ DARSM, *Pismo na Ministerot za odnosi co stranstvo d-r Denko Maleski do Ministerot za nadworeszni raboti na Holandija, Hans van Den Bruk pretsedawacz so Ewropskata Zaednica, za priznawanje na Republika Makedonija*, Skopje, 20 dekemwri 1991, sygn. 1392.

Pod naciskiem społeczności międzynarodowej Macedończycy rozpoczęli proces zmiany konstytucji. Na sesji parlamentarnej, która odbyła się 26 grudnia, Rząd wystąpił z inicjatywą zmiany Konstytucji Republiki Macedonii, swój wniosek uzasadniając w następujący sposób: „proponowane obecnie zmiany wynikają z Deklaracji Wspólnoty Europejskiej w sprawie Jugosławii i obowiązku stworzenia dodatkowych konstytucyjnych gwarancji dla międzynarodowego uznania Republiki”²⁸. Parlament Republiki Macedonii przyjął stosowne zmiany, wymagane przez Wspólnotę Europejską w postępowaniu o uznanie międzynarodowe na sesji Zgromadzeniu w dniu 6 stycznia 1992 r. Przyjęto wówczas dwie, zgłoszone przez Rząd Republiki Macedonii, poprawki. Pierwsza stanowiła, że Republika Macedonii nie ma żadnych roszczeń terytorialnych wobec swoich sąsiadów. Dotychczasowy zapis art. 3 ust. 3 brzmiący: „Granica Republiki Macedonii może zostać zmieniona jedynie zgodnie z Konstytucją”, został zastąpiony akapitem: „Zmiana granicy Republiki Macedonii może nastąpić wyłącznie zgodnie z Konstytucją i w oparciu o zasadę dobrowoli oraz zgodnie z ogólnie przyjętymi normami międzynarodowymi”²⁹. Druga poprawka dodała ustęp 1, do artykułu 49 Konstytucji. Przepis ten uzupełniono o sformułowanie, że „Republika nie będzie ingerować w suwerenne prawa innych państw i ich sprawy wewnętrzne”³⁰.

W międzyczasie doszło do macedońsko-greckiego spotkania dyplomatycznego. 3 stycznia przedstawiciele obu państw spotkali się w Atenach. Negocjacje zostały jednak przerwane po niespełna trzech godzinach, gdy greccy rozmówcy zorientowali się, że delegacja macedońska nie ma politycznej zgody na dyskusję w sprawie nazwy państwa³¹. Po tym spotkaniu grecki premier Konstandinos Mitsotakis wezwał Macedonię do zmiany nazwy. Dodatkowo w greckich mediach pojawiły się groźby, że Grecja zawetuje uznanie Republiki Macedonii, jeśli nazwa nie zostanie zmieniona.

Opinie Komisji Arbitrażowej Wspólnoty Europejskiej w odniesieniu do wniosków o uznanie republik powstałych z rozpadu SRFJ

Deklaracja WE w sprawie Jugosławii z 16 grudnia 1991 r. wskazywała na szczególną rolę Komisji Arbitrażowej. Wymagała ona od Komisji oceny czy wymagania zawarte w Deklaracji zostały spełnione przez poszczególne republiki ubiegające się o uznanie. Deklaracja wyraźnie stanowiła, że Komisja Arbitrażowa będzie „wrażać opinie” w kwestii uznania niepodległości każdej z ubiegających się republik, przed wdrożeniem takiego uznania 15 stycznia 1992 roku. Porady Komisji dotyczyły wypełnienia warunków zawartych w Wytycznych dotyczących uznania nowych państw w Europie Wschodniej i Związku Radzieckim oraz w Deklaracji WE w sprawie Jugosławii z 16 grudnia 1991 r. W tym

²⁸ *Stenografski beleszki od Dwaeset i dewettata sednica na Sobranieto na Republika Makedonija*, 24 grudnia 1991 godina; <https://www.sobranie.mk/WBStorage/Files/29sednica26dek91god1.pdf> (dostęp 01.02.2025).

²⁹ *Odluka na proglasuwanje na Amandmanita I i II na Ustavot na Republika Makedonija*, br. 08-44/1, 6 januari 1992 godina, „Služben Wesnik na Republika Makedonija”, broj 1, god. XLVIII, 10 januari 1992, s. 1.

³⁰ *Ibidem*.

³¹ Spotkanie przedstawicieli obu państw odbyło się na bardzo niskim szczeblu. Delegacji macedońskiej przewodniczył doradca prezydenta Gligorowa, Ahil Tuntew. Z kolei liderem strony greckiej był ambasador Emmanuel Kalamidos; K. Gligorow, *Makedonija...*, op. cit., s. 296–297.

celu Komisja przedstawiła w Opiniach 4–7 analizę szeregu instrumentów, w odniesieniu do wniosków Bośni i Hercegowiny, Chorwacji, Macedonii i Słowenii³².

W dniu 11 stycznia 1992 roku Komisja Arbitrażowa WE opublikowała opinie, w których oceniła czy republiki ubiegające się o uznanie przyjęły określone przepisy konstytucyjne. W Opinii nr 6 poświęconej Republice Macedonii pozytywnie oceniono przebieg procesu niepodległościowego i przyjętych ustaw, zwłaszcza w zakresie gwarancji praw człowieka, praw grup etnicznych i narodowych, a także pozostałych kryteriów (przestrzeganie powszechnie uznanych zasad prawa międzynarodowego, obowiązek rozwiązywać sporów w drodze negocjacji itd.). Na tej podstawie Komisja Arbitrażowa stwierdziła:

Republika Macedonii spełnia warunki określone w Wytycznych dotyczących uznania nowych państw w Europie Wschodniej i Związku Radzieckim, a także w Deklaracji w sprawie Jugosławii, którą Rada Ministrów WE przyjęła 16 grudnia 1991 r. Niniejsza opinia Komisji dowodzi, że Macedonia pod względem prawnym spełniła wszystkie kryteria międzynarodowego uznania³³.

Co istotne w swej opinii Komisja Arbitrażowa uznała także, że „biorąc pod uwagę fakt zrzeczenia się przez Republikę Macedonii wszelkich roszczeń terytorialnych, użycie nazwy „Macedonia” nie powinno wiązać się z jakimikolwiek roszczeniami terytorialnymi kosztem jakiegokolwiek innego państwa”³⁴. Opinia Komisji Arbitrażowej nie mogła być bardziej przychylna.

W pozostałych opiniach, Komisja Arbitrażowa pozytywnie zaopiniowała uznanie Słowenii³⁵. W odniesieniu do Chorwacji podkreślono, że nie ma wystarczających gwarancji ochrony praw mniejszości. W konsekwencji stwierdzono, że Chorwacja nie spełniła kryteriów uznania³⁶. Wniosek Bośni i Hercegowiny został uznany za niewystarczający w zakresie wyrażenia woli całej ludności republiki. W opinii zwrócono uwagę na brak udziału mniejszości serbskiej w przyjęciu aktów niepodległościowych. Komisja zasugerowała więc przeprowadzenie pod nadzorem międzynarodowym referendum, w którym mogliby wziąć udział wszyscy obywatele³⁷.

Wspólnota Europejska podjęła 15 stycznia 1992 roku polityczną decyzję o uznaniu Słowenii i Chorwacji (pomimo że ta ostatnia nie spełniła wymaganych kryteriów). W odniesieniu do Macedonii oraz Bośni i Hercegowiny zajęto stanowisko, że „pozostają jeszcze ważne kwestie do rozważenia, zanim Wspólnota podejmie podobny krok”³⁸. W konsekwen-

³² R. Woźnica, *Działalność Komisji Badintera w kontekście uznania państw powstałych z rozpadu Socjalistycznej Federacyjnej Republiki Jugosławii*, „Politeja”, vol. 22, no. 2 (96), 2025, s. 259–270.

³³ *Opinion No. 6*, Yugoslavia Peace Conference, Arbitration Commission, 11 January 1992, International Legal Materials, vol. XXI, number 6, 1992, s. 1507–1511.

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ *Opinion No. 7*, Yugoslavia Peace Conference, Arbitration Commission, 11 January 1992, International Legal Materials, vol. XXI, number 6, 1992, s. 1512–1517.

³⁶ *Opinion No. 5*, Yugoslavia Peace Conference, Arbitration Commission, 11 January 1992, International Legal Materials, vol. XXI, number 6, 1992, s. 1504–1505.

³⁷ *Opinion No. 4*, Yugoslavia Peace Conference, Arbitration Commission, 11 January 1992, International Legal Materials, vol. XXI, number 6, 1992, s. 1502–1504.

³⁸ *Statement by the Presidency of the European Community on the Recognition of Yugoslav Republics*, 15 January 1992, 9/92, European Political Cooperation Documentation Bulletin, 1992, vol. 8, s. 71, <http://aei.pitt.edu/36872/1/A2881.pdf> (dostęp 01.02.2025).

cji Wspólnota Europejska oraz państwa członkowskie wstrzymały się z uznaniem Macedonii. Decyzję taką podjęto, mimo że kraj ten spełnił jasno i precyzyjnie określone kryteria uznania. Okazało się, że chociaż Wspólnota Europejska ustanowiła swój własny mechanizm uznawania państw, to nie respektowała opinii Komisji. Domniemanemu państwu (Macedonii) odmówiono uznania, ponieważ sąsiedni kraj sprzeciwiał się jego nazwie, pomimo że spełnił on wszystkie kryteria i warunki określone przez Wspólnotę Europejską. Decyzja o odłożeniu uznania Macedonii przez WE znacznie skomplikowała temu państwu drogę do międzynarodowego potwierdzenia niepodległości i członkostwa w organizacjach międzynarodowych. Opinia Komisji Arbitrażowej była jednak zielonym światłem dla wszystkich państw, które chciały nawiązać stosunki dyplomatyczne z Macedonią. W przeciwieństwie jednak do Chorwacji i Słowenii³⁹, pozytywnie na uznanie niepodległości Macedonii odpowiedziało zaledwie kilka państw.

Władze macedońskie z zadowoleniem przyjęły opinię Komisji Arbitrażowej, uznając jednocześnie, że „proces uznania naszego państwa się rozpoczął i uznanie międzynarodowe Macedonii jest tylko kwestią czasu”⁴⁰. Znacznie bardziej powściągliwy był w ocenie przewodniczący lord Peter Carrington, który w swojej wypowiedzi przestrzegał: „Wspólnota po planowanym referendum w sprawie niepodległości prawdopodobnie uzna Bośnię i Hercegowinę. Jednak sytuacja Macedonii jest znacznie bardziej skomplikowana ze względu na zdecydowany sprzeciw Grecji”⁴¹. Obawy Przewodniczącego Konferencji WE w sprawie Jugosławii podzielał holenderski minister spraw zagranicznych Hans van den Broek, który stwierdzał:

Jeśli chodzi o Macedonię i jej uznanie, jest ona w trakcie procedury we Wspólnocie Europejskiej. Dokładnie przestudowano Raport Komisji Arbitrażowej, który w zasadzie nie znalazł żadnej przeszkody w formalnym uznaniu Macedonii. Jednak w dalszym ciągu mamy problemy z jednym członkiem Wspólnoty Europejskiej⁴².

Zdając sobie sprawę, że istotą problemu był sprzeciw Grecji strona macedońska podjęła próby rozmów dwustronnych. Podczas Światowego Forum Ekonomicznego w Davos na początku 1992 roku doszło do nieoficjalnego spotkania Przewodniczącego Zgromadzenia Republiki Macedonii – Stojana Andowa z greckim premierem – Konstantinem Mitsotakisem. Podczas rozmów strona grecka przedstawiła swoje żądania, które można sprowadzić do trzech głównych punktów: zmiana nazwy państwa na „Republika Skopje”, przyjęcie przez macedoński parlament deklaracji stwierdzającej, że w Grecji nie ma macedońskiej mniejszości narodowej oraz przyjęcie deklaracji, że obywatele Macedonii, którzy byli obywatelami Grecji i opuścili ją w latach 1946–1949 oraz ich spadkobiercy, nie mają żadnych praw i roszczeń w Grecji i że ich ewentualne roszczenia będą zaspokajane przez Macedonię. Próby porozumienia w rozmowach dwustronnych zakończyły się fiaskiem. Andow po powrocie do kraju wyraził przekonanie, że Grecja będzie blokować wszelkie próby znalezienia kompromisu i Macedonia powinna przy-

³⁹ Decyzję o uznaniu tych państw jeszcze w styczniu 1992 roku ogłosiło kilkadziesiąt państw z całego świata.

⁴⁰ D. Maleski, *Makedonija wo meġunarodnite odnosi. Beбето od katran*, Skopje 2012, s. 219.

⁴¹ Słowa dyplomaty przytoczono w macedońskiej prasie w dzienniku „Nowa Makedonija” w dniu 25 stycznia 1992, powołując się na belgradzką agencję prasową „Tanjug”.

⁴² Ibidem.

stąpić do „ofensywy dyplomatycznej”⁴³. Macedonia jednak, w przeciwieństwie do Grecji, miała ograniczone możliwości komunikowania się z państwami Wspólnoty Europejskiej.

Kolejną okazją do rozwiązania kwestii uznania Macedonii przez państwa WE był szczyt w Lizbonie, który odbył się w połowie lutego 1992 r. Podczas spotkania ministrów spraw zagranicznych nie podjęto jednak rozstrzygnięcia w tej kwestii. Wobec nieprzejednanego stanowiska Grecji podjęcie decyzji przełożono na kwietniowe posiedzenie, mające się odbyć w Luksemburgu. Jednak również wówczas odroczone tę kwestię „na później”. Na posiedzeniu Rady Ministerialnej WE podjęto decyzję o “zbiorowym” uznaniu Bośni i Hercegowiny. W Deklaracji końcowej odnotowano jedynie, że „Rada Ministrów wysłuchała sprawozdania przewodniczącego w sprawie dotychczasowych wysiłków na rzecz znalezienia rozwiązania w sprawie uznania „innej republiki”⁴⁴. Wiosną 1992 roku okazało się, że odkładanie decyzji o uznaniu Macedonii stało się praktyką podczas wszystkich posiedzeń oraz spotkań wysokich urzędników WE.

W celu przełamania istniejącego impasu Portugalia, pełniąca wówczas przewodnictwo w WE, podjęła wiosną 1992 r. wzmożone wysiłki dyplomatyczne na rzecz osiągnięcia kompromisu w kwestii uznania Macedonii. Próbując uruchomić inicjatywę mediacyjną zaproponowano tzw. „Pakiet Pinheiro”⁴⁵. Przedstawiono w nim propozycje zmian w Preambule Konstytucji Macedonii dotyczące przepisów związanych ze zmianą granicy oraz praw przedstawicieli narodu macedońskiego w krajach sąsiednich. Zaproponowano również zmianę nazwy państwa⁴⁶. Zaoferowany pakiet został jednak odrzucony, ze względu na kategoryczne stanowisko Grecji, zgodnie z którym nazwa państwa nie może zawierać określenia „Macedonia”⁴⁷.

Kolejny cios spadł na Macedonię podczas Nadzwyczajnego Szczytu Ministerialnego WE, który odbył się w Guimarães w Portugalii w dniach 1–2 maja 1992 r. Na wszystkich dotychczasowych etapach postępowania oraz rozmów władze macedońskie nalegały, by nie narzucać temu krajowi żadnej nazwy. Tak się jednak nie stało. W opublikowanej po zakończeniu szczytu deklaracji pojawia się określenie „Była Jugosłowiańska Republika Macedonii”, bez zgody macedońskiej. Przywódcy WE zaakcentowali swoją gotowość do uznania „tego państwa za suwerenne i niepodległe państwo, w jego istniejących granicach,

⁴³ S. Andov, *Na moj nacin*, Skopje, 2003, s. 340–346.

⁴⁴ *Statement on Yugoslavia*, 7 April 1992, 92/130, European Political Cooperation Documentation Bulletin, 1992, vol. 8, s. 183, <http://aei.pitt.edu/36872/1/A2881.pdf> (dostęp 01.02.2025).

⁴⁵ Nazwa zestawu propozycji pochodzi od nazwiska portugalskiego Ministra Spraw Zagranicznych – João de Deus Pinheiro.

⁴⁶ W tej kwestii pojawiają się rozbieżności dotyczące nowej propozycji. Kiro Gligorow w swoich wspomnieniach pisze o “Słowiańskiej Republice Macedonii”. Z kolei Stojan Andow wskazuje nazwę „Nowa Macedonia”. Niezgodność można tłumaczyć faktem, że prezydent Macedonii przywołuje swoją prywatną rozmowę z portugalskim dyplomatą José Cutileiro. Z kolei Andow pisze o „propozycji, którą odrzuciła Grecja”.

⁴⁷ Podczas wizyty ambasadora Cutileiro w Atenach przedstawiono mu cztery konkretne propozycje, których realizacja pozwoliłaby Grecji na uznanie Macedonii: (1) usunięcie z preambuły Konstytucji sformułowania „z tradycji państwowo-prawnych Republiki Kruszewskiej i historycznych decyzji ASNOM”, gdyż w tym brzmieniu pojawia się kwestia „Zjednoczonej Macedonii”, która jest wyrazem „idei wielkiej Macedonii”; (2) interwencja w art. 3 Konstytucji, który zdaniem strony greckiej jest wyraźnym przejawem ekspansjonizmu; (3) w związku z art. 48 zwrócono się do parlamentu macedońskiego o oficjalne oświadczenie, że „w Grecji nie ma mniejszości macedońskiej”; oraz (4) wniosek o zmianę nazwy i zastąpienie jej inną, niezawierającą określenia „Macedonia”.

pod nazwą, która może być zaakceptowana przez wszystkie strony⁴⁸. W sytuacji, gdy Macedonia spełniła wszystkie wcześniejsze wymagania WE, a odwołanie jej uznania wynikało tylko i wyłącznie ze stanowiska Grecji, cynicznie brzmiał fragment Deklaracji: „Wspólnota i jej państwa członkowskie z niecierpliwością oczekują nawiązania owocnych stosunków z władzami w Skopje”⁴⁹.

Decyzję, podjętą w Guimarães, przyjęto w Macedonii z ogromnym rozczarowaniem. Prezydent Gligorow, próbując uspokoić nastroje społeczne, stwierdzał: „nikt nie powinien obawiać się, że jakakolwiek decyzja, która nie byłaby do przyjęcia dla naszych obywateli, zostanie Nam narzucona z zewnątrz”⁵⁰. Jednocześnie jednak, kierując swoje słowa do europejskich liderów, przestrzegał: „opóźnienie uznania Republiki Macedonii może mieć niekorzystne konsekwencje i powodować dodatkowe zagrożenie na niespokojnym obszarze byłej Jugosławii oraz poza nią”⁵¹. Nieprzejednana polityka Grecji powodowała także różnicowanie stanowisk członków Wspólnoty Europejskiej. Podczas posiedzenia Rady Ministrów Spraw Zagranicznych WE w Brukseli, które miało miejsce 11 maja 1992, Minister Spraw Zagranicznych Danii – Uffe Eleman Jensen, zwrócił się z apelem o natychmiastowe uznanie Republiki Macedonii. Podkreślił, że tym opóźnieniem „Europa poważnie nadszarpnęła swoją wiarygodność moralną”⁵². Propozycję tę poparł Hans van den Broek, ówczesny Minister Spraw Zagranicznych Holandii. Ponownie jednak, ze względu na brak konsensusu, kwestię macedońską odroczone.

Patową sytuację próbowała przezwyciężyć Austria. W drugiej połowie maja minister spraw zagranicznych tego państwa, Alois Mock, prowadził w Wiedniu rozmowy ze specjalnym wysłannikiem prezydenta Gligorowa, Wasylem Tupurkowskim. Podczas tych rozmów omawiano akceptowalne sposoby rozwiązania kwestii nazwy. Efektem tych rozmów był list wysłany przez Mocka do ministra Malevskiego. W dokumencie zaproponowano trzy warianty zmiany oficjalnej nazwy państwa niezawierające określenia Macedonia. Były to: Republika Środkowobałkańska, Republika Wardaru i Republika Skopje. Gdyby rząd macedoński zgodził się na zmianę nazwy, w zamian otrzymałby międzynarodowe uznanie oraz nieunikniony element intratny, czyli pomoc finansową w wysokości trzech miliardów dolarów⁵³.

Ostatnią próbę zbliżenia stanowisk Skopje i Aten podjął João de Deus Pinheiro, jako przewodniczący Rady Ministrów Spraw Zagranicznych WE. 15 czerwca, na dzień przed spotkaniem szefów ministerstw spraw zagranicznych państw WE w Luksemburgu, rozmawiał na odrębnych spotkaniach z premierem Mitsotakisem oraz szefem dyplomacji macedońskiej – Maleskim. Macedońskiemu ministrowi przedstawiono propozycję zakładającą używanie dwóch nazw państwa. Jednej, do użytku wewnętrznego, obejmującą nazwę Macedonia. Drugiej, „jakiejs inne nazwy”, do relacji zewnętrznych, w szczególności z państwami Wspól-

⁴⁸ *Statement on the former Yugoslav Republic of Macedonia by an informal meeting of Ministers for Foreign Affairs in Guimaraes on 1 and 2 May 1992*, 92/164, 4 May 1992, European Political Cooperation Documentation Bulletin, 1992, vol. 8, s. 213, <http://aei.pitt.edu/36872/1/A2881.pdf> (dostęp 01.02.2025).

⁴⁹ Ibidem.

⁵⁰ K. Gligorow, *Makedonija...*, op. cit., s. 306.

⁵¹ Ibidem, s. 306–307.

⁵² S. Kerimi, *Znak na poczt kon Ufa Element Jensen, golemot prijatel na Makedonija*, „Diplomatski letopis”, broj 14, 2023, s. 73.

⁵³ List ujawniono kilka miesięcy później. W grudniu 1992 został opublikowany w czasopiśmie „Weczer” wywołując w Macedonii ogromny skandal.

noty Europejskiej. Minister Spraw Zagranicznych Republiki Macedonii odrzucił tę propozycję portugalskiego polityka. W tej sytuacji sesja na temat Macedonii podczas spotkania ministrów spraw zagranicznych WE, była krótka. Ministrowie przyjęli bez dyskusji informację przewodniczącego Pinheiro, że „na razie nie ma rozwiązania problemu i negocjacje muszą być kontynuowane”. Dodał także, że „zgodnie z przepisami WE, ilekroć państwo członkowskie ma zastrzeżenia, naszym obowiązkiem jest podjęcie negocjacji w celu znalezienia rozwiązania i porozumienia. Społeczność europejska zawsze była spójna i solidarna”⁵⁴.

Konsekwencje Deklaracji z Lizbony. Żądanie zmiany nazwy państwa

Letni szczyt przywódców WE w Lizbonie miał na celu przede wszystkim wypracowanie działań pozwalających na uniknięcie nieprzewidywanych okoliczności, mogących zagrozić wdrożeniu Traktatu z Maastricht. Podczas obrad kluczowymi tematami były więc: umowa zjednoczeniowa, perspektywy rozszerzenia Wspólnoty oraz przyjęcie nowego pięcioletniego budżetu. Podczas spotkania została przyjęta Deklaracja w sprawie byłej Jugosławii. W odniesieniu do konfliktu w Jugosławii, zapowiedziano poszukiwanie pokojowych sposobów osiągnięcia celu humanitarnego. Stwierdzono, że Wspólnota Europejska jest gotowa pomóc narodom w zapewnieniu im pokoju i europejskiej przyszłości. Jednocześnie apelując do wszystkich stron zaangażowanych w konflikt, aby bez zwłoki i zastrzeżeń wzięły udział w negocjacjach prowadzonych przez Konferencję WE ds. Jugosławii, na czele której stał lord Peter Carrington. W odniesieniu do Macedonii Rada Europejska

potwierdziła stanowisko zajęte przez Wspólnotę i jej Państwa Członkowskie w Guimaraes w sprawie wniosku byłej Jugosłowiańskiej Republiki Macedonii o uznanie jej za niepodległe państwo. Wyraża gotowość uznania tej republiki w jej obecnych granicach zgodnie z deklaracją z 16 grudnia 1991 r. pod nazwą, która nie zawiera terminu Macedonia. Ponadto uważa granice tej republiki za nienaruszalne i zagwarantowane zgodnie z zasadami Karty Narodów Zjednoczonych i Karty Paryskiej⁵⁵.

Zatem jako warunek międzynarodowego uznania Republiki Macedonii zażądano zmiany nazwy. Deklaracja Lizbońska w pełni poparła stanowisko Grecji, która domagała się od swojego północnego sąsiada rezygnacji ze swojej konstytucyjnej nazwy.

Deklaracja Lizbońska wywołała w Macedonii wielki niepokój, który przerodził się w kryzys polityczny. Prezydent Gligorow w oświadczeniu stwierdził, że jest to „żądanie zmiany nazwy jest bezprecedensowe jako warunek uznania państwa i narodu”⁵⁶ oraz że wraz z tą Deklaracją „podstawowe prawa, uczucia i godność małego i kochającego pokój

⁵⁴ *Questions No H-556/92 by Mr Alavanos and H-583/92 by Mr Hadjigeorgiou on the report and initiatives by the Presidency on the 'Skopje Republic' (Macedonia) and on the application of the principle of solidarity in the European Community*, 10 June 1992, 92/220, European Political Cooperation Documentation Bulletin, 1992, vol. 8, s. 282–284, <http://aei.pitt.edu/36872/1/A2881.pdf> (dostęp 01.02.2025).

⁵⁵ *Declaration on the former Yugoslavia*, 92/254, 26/27 June 1992, European Political Cooperation Documentation Bulletin, 1992, vol. 8, s. 354, <http://aei.pitt.edu/36872/1/A2881.pdf> (dostęp 01.02.2025).

⁵⁶ Izjawa na predsedatelot Kiro Gligorow po powod deklaracijata na Ewropskata zaednica od Lisbon, Skopje, 28 Juni 1992, w: Ajanowski G., *Priznawanjeto na Makedonija (Izbor od swetskiot peczat)*, Skopje 1993, s. 106.

narodu zostały pogwałcone⁵⁷. Na znak protestu przeciwko Deklaracji do dymisji podał się minister Maleski. Wyrazem buntu macedońskiego społeczeństwa był wielki wiec, który odbył się w Skopje pod hasłem: „Tak, Republika Macedonii, tak!” Na nadzwyczajnej sesji Parlament Macedonii uznał za niedopuszczalną i odrzucił część Deklaracji Rady Europejskiej WE w sprawie byłej Jugosławii przyjętej w Lizbonie 27 czerwca 1992 r., która uzależniała uznanie Macedonii od zmiany nazwy państwa. Stwierdzono ponadto, że „przyjmując to stanowisko, choćby tymczasowo, WE tworzy precedens o niezwykle poważnych konsekwencjach międzynarodowych”⁵⁸. Konsekwencją stanowiska WE był także fakt, że na sesji Zgromadzenia Republiki Macedonii w dniu 7 lipca 1992 r. nie udzielono wotum zaufania rządowi Nikoli Kljusewa. W niezwykle trudnym dla Macedonii momencie upadł rząd ekspercki. Sformułowanie kolejnego trwało niemal dwa miesiące, co powodowało pogłębianie się kryzysu politycznego.

Decyzja WE w sprawie Macedonii podjęta na szczycie w Lizbonie rodziła dla tego państwa głębokie konsekwencje także na arenie międzynarodowej. Republika Macedonii znalazła się w niemal całkowitej izolacji politycznej i gospodarczej. W pierwszej połowie 1992 roku, uznało ją jedynie pięć państw⁵⁹. Ponadto Macedonia miała problemy z uzyskaniem członkostwa w innych organizacjach i inicjatywach wielostronnych. Wniosek Macedonii o przyjęcie do KBWE został odrzucony, ze względu na brak niezbędnego konsensusu w sprawie przyjęcia tego państwa. Nieuznawana na arenie międzynarodowej Republika Macedonii została pozostawiona bez bardzo potrzebnej pomocy technicznej i gospodarczej. Nawet pomoc humanitarna udzielana przez poszczególne państwa (i samą WE) była kierowana z trudem i poważnymi opóźnieniami. To poważnie komplikowało i tak trudną sytuację gospodarczą, w jakiej znajdowała się Macedonia. Konsekwencje poważnie wpłynęły na ogólną atmosferę polityczną i społeczną przyczyniając się do wzrostu znaczenia radykalnych sił politycznych.

Pomimo krzywdzącej decyzji podjętej w Lizbonie, do końca 1992 roku działalność dyplomatyczna Macedonii na rzecz międzynarodowego uznania państwa skierowana była w przede wszystkim do Wspólnoty Europejskiej. Próby zmiany priorytetów w tej kwestii bardzo szybko zostały przygaszone. 30 lipca 1992 r. macedoński prezydent skierował Sekretarza Generalnego ONZ wniosek o przyjęcie Macedonii do ONZ. W dołączonym do wniosku liście, skierowanym do Sekretarza Generalnego ONZ, prezydent Gligorow podkreślił, że Republika Macedonii akceptuje ogólnie przyjęte normy prawa międzynarodowego i uważa, że przyjęcie do ONZ będzie znaczącym krokiem w kierunku pokojowego rozwiązania kryzysu na terytorium byłej Jugosławii⁶⁰. Wniosek Macedonii nie został jednak objęty postępowaniem. W informacji zwrotnej, którą otrzymał prezydent Gligorow „potwierdzono, że istnieje swego rodzaju porozumienie, że kwestia uznania Macedonii powinna zostać w pierwszej kolejności rozwiązana w ramach europejskich”⁶¹.

⁵⁷ Ibidem, s. 108.

⁵⁸ *Deklaracja na Sobranieto na Republika Makedonija po powod Lisabonskata deklaracija*, Skopje 3 Juli 1992, „Sluzben Wesnik na Republika Makedonij”, broj 30, god. XLVIII, 3 Juli 1992, s. 1.

⁵⁹ Były to: Bułgaria, Chorwacja, Słowenia, Bośnia i Hercegowina oraz Turcja.

⁶⁰ *Letter dated 30 July 1992 from the President of the Republic of Macedonia addressed to the Secretary General*, UN Doc. A/47/876-S/25147, Annex, <https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B6B5BFC9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/IP%20S25147.pdf> (dostęp 01.02.2025).

⁶¹ K. Gligorow, *Makedonija...*, op. cit., s. 329.

W drugiej połowie 1992 roku przewodnictwo we Wspólnocie Europejskiej objęła Wielka Brytania. W połowie lipca ogłoszono w Londynie, że minister spraw zagranicznych Douglas Hurd złoży wizytę w stolicach byłych republik jugosłowiańskich, aby z pierwszej ręki zapoznać się z sytuacją na Bałkanach. 18 lipca brytyjski minister spotkał się w stolicy Macedonii z prezydentem Gligorowem. Podczas spotkania poruszono kwestie nazwy państwa, pomocy gospodarczej oraz wysunięto propozycję zaangażowania brytyjskiego dyplomaty Robina O’Neilla w zadanie wypracowania akceptowalnego rozwiązania sporu grecko-macedońskiego⁶².

Ambasador O’Neill jako specjalny mediator został wysłany do Skopje i Aten we wrześniu 1992 roku. Podczas pierwszego spotkania z dziennikarzami macedońskimi oświadczył, że optymistycznie ocena szanse wypełnienia swojego zadania, którym ma być „zachęcenie do uznania Republiki przez Wspólnotę Europejską, ale w ramach Deklaracji przyjętej w czerwcu w Lizbonie”⁶³. Podkreślił też, że „dla członków WE, bardzo ważną rzeczą jest, że zmiany, które tu (w Macedonii – przyp. RW) zaszły, dokonały się w sposób stabilny i demokratyczny. Zwłaszcza biorąc pod uwagę niestabilność sąsiednich państw w tym regionie”⁶⁴. Należy jednak podkreślić, że strona grecka nie zgodziła się na sformułowanie misji O’Neilla jako mediatora. Rzecznik prasowy greckiego MSZ argumentował, że z definicji mediatorem jest „ten, który łączy dwie strony, a w tym przypadku nie ma dwóch stron, bo jedna nie jest uznawana w ogóle”⁶⁵.

W efekcie trzymiesięcznych kontaktów oraz rozmów brytyjskiego wysłannika z przedstawicielami władz w Skopje oraz w Atenach, Robert O’Neill na początku grudnia wystąpił z propozycją zastosowania nazwy „Republika Macedonii (Skopje)” do użytku zewnętrznego państwa (tj. w celu uzyskania uznania międzynarodowego oraz w relacjach międzynarodowych, w szczególności w państwach członkowskich UE). Macedoński prezydent przedstawił tę propozycję parlamentowi. Po burzliwej dyskusji, która miała miejsce na posiedzeniu Zgromadzenia Republiki Macedonii w dniu 9 grudnia, większość parlamentarzystów wyraziła zgodę na przyjęcie propozycji przedstawionej przez Roberta O’Neilla w przypadku uznania Macedonii przez Wspólnotę Europejską⁶⁶. Po burzliwej dyskusji w parlamencie propozycja brytyjskiego dyplomaty była w zasadzie do przyjęcia przez kierownictwo państwa macedońskiego⁶⁷. Jednocześnie jednak Grecja, powołując się na Deklarację z Lizbony, odrzuciła propozycję O’Neilla. W ten sposób jego rola mediacyjna zakończyła się porażką.

⁶² Ibidem, s. 318–319.

⁶³ Kilka lat później w prywatnej rozmowie z Kiro Gligorowem, Robin O’Neill – już wówczas będący na emeryturze – odnosząc się do swojego zadania w 1992 roku przyznał, że tak naprawdę chodziło o poinformowanie macedońskiego rządu, że musi zmienić nazwę swoje państwa, zanim zostanie on formalnie uznany przez państwa członkowskie WE... czyli stworzyć warunki, aby kraje członkowskie WE uznały Macedonię „pod nazwą, która nie będzie zawierać słowa Macedonia”. Otrzymał między innymi dokładne instrukcje, aby w rozmowach i wypowiedziach nie używać „zakazanego słowa Macedonia”; K. Gligorow, *Makedonija...*, op. cit., s. 321.

⁶⁴ T. Gocewski, *Krizite wo nezavisna Republika Makedonija*, Skopje 2010, s. 125.

⁶⁵ G. Ajanowski, *Priznawanjeto...*, op. cit., s. 114.

⁶⁶ Posłowie WMRO-DPMNE ostro zaatakowali prezydenta Gligorowa. Deputowany Aleksandar Florowski skrytykował prezydenta za „wstrząśnięcie macedońską godnością” i stwierdził, że „odmawia on udziału w brudnych grach prezydenta”. Szerog oskarżeń pod adresem prezydenta wysunął także Ljubco Georgiewski, *Stenografski belezski od Pedeset i wtorata sednica na Sobraniето na Republika Makedonija, odrzana na 9 dekemwri 1992 godina*; <https://www.sobranie.mk/WBStorage/Files/052sed9dek92god.pdf> (dostęp 01.02.2025).

⁶⁷ K. Gligorow, *Makedonija...*, op. cit., s. 326.

W przededniu szczytu w Edynburgu prezydent Gligorow wystosował kolejny list do szefów państw i rządów państw Wspólnoty Europejskiej. W dramatycznych słowach przypomniał, że WE do tej pory nie była w stanie „znaleźć w sobie siły i sposobu, aby właściwie docenić elementy, według których Republika Macedonii powinna zdobyć najszerze uznanie międzynarodowe”⁶⁸. Zwrócił się także z apelem „teraz stoicie przed kolejną szansą, aby w zasadniczy sposób naprawić tę niesprawiedliwość” dodając, że „to ostatnia godzina, aby Wspólnota Europejska uznała Republikę Macedonii”⁶⁹.

Szczyt w Edynburgu, który odbył się w dniach 11–12 grudnia 1992, nie wniósł niczego nowego w kwestii uznania Macedonii. Rada Europejska ponownie przeanalizowała swoją politykę w tej kwestii w kontekście Deklaracji Lizbońskiej oraz w świetle raportu przygotowanego przez Specjalnego Przedstawiciela Prezydencji Roberta O’Neilla, nie dostrzegając dotychczasowych błędów i nie korygując jej. W Edynburgu podtrzymano praktykę zwracania się do Macedonii określeniem „Była Jugosłowiańska Republika Macedonii”. Za sukces strony macedońskiej można uznać zamiar przyznania pomocy humanitarnego oraz technicznej w wysokości 50 milionów ecu. Pośrednio przyznano, że Wspólnota Europejska nie jest w stanie rozwiązać problemu uznania i nazwy FYROM, wobec powyższego te kwestie powierzono ONZ.

Epilog

W świetle wyników Szczytu w Edynburgu Macedonia na początku 1993 roku ponownie złożyła wniosek o członkostwo w Organizacji Narodów Zjednoczonych. Sekretarz Generalny ONZ Boutros Ghali przekazał 22 stycznia 1993 roku macedoński wniosek o członkostwo Przewodniczącemu Rady Bezpieczeństwa ONZ, dołączając do niego oryginalny wniosek z 30 lipca 1992 roku⁷⁰. Ostatecznie Macedonia została przyjęta do Organizacji Narodów Zjednoczonych w dniu 8 kwietnia 1993 r. Ze względu na obiekcje Grecji, Republice udało się uzyskać członkostwo w ONZ na podstawie narzuconego, ale w zasadzie zrozumiałego⁷¹ kompromisu. Macedonia została przyjęta do organizacji pod tymczasową, sztuczną nazwą Była Jugosłowiańska Republika Macedonii. Jak przekonywał prezydent Gligorow „kompromis nie jest taki zły, bowiem legitymizuje nazwę Macedonia. Mamy nadzieję, że określenie „była Jugosławia” z czasem zniknie”⁷². Dziewięciu z dwunastu członków Wspólnoty Europejskiej *de facto* uznało Macedonię pod jej tymczasową nazwą wraz z jej przyjęciem do ONZ⁷³. Dziesięć dni później, wraz z pismem przesłanym przez Ministra Spraw Zagranicznych Pietera Kooijmansa, Holandia uznała

⁶⁸ DARSM, *Pismo na predsedatelo Kiro Gligorow do szefowite na drzawi i wladni na drzawite-czlenki na Ewropskata Zaednica sproti odrzuvanijeto na samitot wo Edinburg*, Skopje, 11 dekemwri 1992, sygn. 1386.

⁶⁹ Tamże.

⁷⁰ *Admission of the New Members to the United Nations*, A/47/876, 22 January 1993, <https://www.security-councilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/IP%20S25147.pdf> (dostęp 01.02.2025).

⁷¹ Z punktu widzenia Macedonii, pozwalającego bowiem na przyjęcie do grona Organizacji Narodów Zjednoczonych, przy zachowaniu określenia „Macedonia” w tymczasowej nazwie państwa.

⁷² K. Gligorow, *Makedonija...*, op. cit., s. 349–350.

⁷³ Niemcy, Francja, Luksemburg, Hiszpania, Dania, Włochy, Portugalia, Wielka Brytania, Irlandia.

„Byłą Jugosłowiańską Republikę Macedonii”⁷⁴. Belgia, ostatnia poza Grecją z krajów Wspólnoty Europejskiej, uznała Macedonię dekretem króla Alberta II z dnia 20 października 1993 roku⁷⁵.

Konkluzje

W artykule wykazano, że chociaż Republika Macedonii spełniła wszystkie kryteria uznania międzynarodowego (zawarte w Konwencji z Montevideo, jak również w dokumentach Wspólnoty Europejskiej z dnia 16 grudnia 1991 roku), to uległo ono opóźnieniu ze względów politycznych. W wyniku sprzeciwu Grecji, zgłaszającej obiekcje dotyczące nazwy państwa, członkowie Wspólnoty Europejskiej opóźniali decyzję o uznaniu niepodległości państwa macedońskiego. Okazało się, że chociaż WE ustanowiła swój własny mechanizm uznawania państw (Komisję Arbitrażową), to nie respektowała opinii Komisji. Macedonii odmówiono uznania, ponieważ sąsiedni kraj sprzeciwiał się jego nazwie, pomimo że spełniła ona wszystkie tradycyjne kryteria i zgodnie z opinią Komisji Arbitrażowej spełniała warunki określone przez Wspólnotę Europejską. Polityka WE, zmierzająca do wymuszenia na Macedonii przeprowadzenia zmian w Konstytucji oraz zmianę oficjalnej nazwy państwa jako warunku międzynarodowego uznania, jest ze swej natury precedensem. Tym bardziej że nie ma podstawy prawnej, ani proceduralnej, aby jedno państwo uniemożliwiało lub warunkowało uznanie innego państwa, przez państwo trzecie. Z powyższych powodów przypadek międzynarodowego uznania Macedonii należy przytaczać jako przykład „opóźnionego uznania” w tym sensie, że uznanie następuje po dłuższym czasie od chwili spełniania kryteriów państwowości przez ten kraj. Jednoznacznie wskazuje to na fakt, że uznanie państwa ze swej natury pozostaje decyzją polityczną.

Bibliografia

Źródła pierwotne:

Dražaven Arhiv na Republika Sewerna Makedonija (DARSM), *fond: 1386, 1392*.

Źródła publikowane, zbiory dokumentów:

Ajanowski G., *Priznwanjeto na Makedonija (Izbor od swetskiot peczat*, Skopje 1993.

Akty prawne, dokumenty:

Admission of the New Members to the United Nations, A/47/876, 22 January 1993.

Declaration on the former Yugoslavia, 92/254, 26/27 June 1992, European Political Cooperation Documentation Bulletin, 1992, vol. 8.

European Community: Declaration on the Recognition of New States in Eastern Europe and the Soviet Union, Extraordinary EPC Ministerial Meeting, Brussels, 16 December 1991.

⁷⁴ DARSM, *Nota na Minister za nadvoreszni raboti na Kralstwoto Holandija za priznawanje na Republika Makedonija*, Hag, 19 April 1993, sygn. 1392.

⁷⁵ A. Tuntew, *Republika Makedonija: prwa dekada (1990–1999)*, Skopje 2005, s. 229.

- European Community: Declaration on Yugoslavia*, Extraordinary EPC Ministerial Meeting, Brussels, 16 December 1991), International Legal Materials, Volume 31, Issue 6, November 1992.
- Letter dated 30 July 1992 from the President of the Republic of Macedonia addressed to the Secretary General*, UN Doc. A/47/876-S/25147, Annex.
- Montevideo Convention on the Rights and Duties of States*, 26 December 1933.
- Opinion No. 4*, Yugoslavia Peace Conference, Arbitration Commission, 11 January 1992, International Legal Materials, vol. XXI, number 6, 1992.
- Opinion No. 5*, Yugoslavia Peace Conference, Arbitration Commission, 11 January 1992, International Legal Materials, vol. XXI, number 6, 1992.
- Opinion No. 6*, Yugoslavia Peace Conference, Arbitration Commission, 11 January 1992, International Legal Materials, vol. XXI, number 6, 1992.
- Opinion No. 7*, Yugoslavia Peace Conference, Arbitration Commission, 11 January 1992, International Legal Materials, vol. XXI, number 6, 1992.
- Position of the SFRY Presidency*, 18 December 1991, „Review of International Affairs”, Vol. XLIII, 5.02.1992.
- Deklaracija na Sobranieto na Republika Makedonija po povod Lisabonskata deklaracija, Skopje 3 Juli 1992, „Služben Wesnik na Republika Makedonija”, broj 40, god. XLVIII, 3 Juli 1992, s. 1.
- Odluka za proglašavanje na Amandmanite LXXXH do LXXXV na Ustawot na Socjalisticzka Republika Makedonija*, br 08-2441/1, 7 juni 1991 godina, „Služben Wesnik na Republika Makedonija”, br. 27/1991.
- Odluka na proglašavanje na Amandmanita I i II na Ustawot na Republika Makedonija*, br. 08-44/1, 6 januari 1992 godina, „Služben Wesnik na Republika Makedonija”, broj 1, god. XLVIII, 10 januari 1992, s. 1.
- Odluka za raspisivanje na referendum wo Republika Makedonija*, br. 08-3376/1, 7 awgust 1991 godina „Služben Wesnik na Republika Makedonija”, br. 37/1991.
- Rezultat od Referendumot wo RM održan na 8 septemwri 1991 godina*, „Služben Wesnik na Republika Makedonija”, br. 43/1991.

Przemówienia, stenogramy:

- Questions No H-556/92 by Mr Alavanos and H-583/92 by Mr Hadjigeorgiou on the report and initiatives by the Presidency on the 'Skopje Republic' (Macedonia) and on the application of the principle of solidarity in the European Community*, 10 June 1992, 92/220, European Political Cooperation Documentation Bulletin, 1992, vol. 8.
- Statement by the Presidency of the European Community on the Recognition of Yugoslav Republics*, 15 January 1992, 9/92, European Political Cooperation Documentation Bulletin, 1992, vol. 8.
- Statement on Yugoslavia*, 7 April 1992, 92/130, European Political Cooperation Documentation Bulletin, 1992, vol. 8.
- Statement on the former Yugoslav Republic of Macedonia by an informal meeting of Ministers for Foreign Affairs in Guimaraes on 1 and 2 May 1992*, 92/164, 4 May 1992, European Political Cooperation Documentation Bulletin, 1992, vol. 8.
- Izjava na predsedatelot Kiro Gligorow po povod deklaracijata na Ewropskata zaednica od Lisabon, Skopje, 28 Juni 1992, w: Ajanowski G., *Priznawanjeto na Makedonija (Izbor od swetskiot peczat)*, Skopje 1993, s. 106.
- Stenografski beleszki od Pedeset i wtorata sednica na Sobranieto na Republika Makedonija, održana na 9 dekemwri 1992 godina.

Wspomnienia:

- Andow S., *Na moj naczin*, Skopje 2003.
- Georgiewski Lj., *Toa sum jas*, Weles 2012.

Gligorow K., *Makedonija e se szto imame*, Skopje 2002.

Maleski D., *Makedonija wo meġjunarodnite odnosi. Bebeto od katran*, Skopje 2012.

Monografie:

Caplan R., *Europe and the Recognition of New States in Yugoslavia*, Cambridge, 2005.

Gocewski T., *Krizite wo nezawisna Republika Makedonija*, Skopje 2010.

Owen D., *Balkan Odyssey*, London 1995,

Pettifer J., *The New Macedonian Question*, Palgrave Macmillan London 1999,

Stawowy-Kawka I., *Albańczycy w Macedonii 1944–2001*, Kraków 2014

Tanty M., *Balkany w XX wieku. Dzieje polityczne*, Warszawa 2003.

Tuntew A., *Republika Makedonija: prwa dekada (1990–1999)*, Skopje 2005.

Walkiewicz W., *Jugosławia. Byt wspólny i rozpad*, Warszawa 2000.

Artykuły

Kerimi S., *Znak na poczit kon Ufe Eleman Jensen, golemot prijatel na Makedonija*, „Diplomatski letopis”, broj 14, 2023.

Stawowi-Kawka I., *Republika Makedonija denes i nejzinoto mesto na politickata karta na Balkanot*, „Glasnik”, t. 1–2, Skopje 1997.

Woźnica R., *Działalność Komisji Badintera w kontekście uznania państw powstałych z rozpadu Socjalistycznej Federacyjnej Republiki Jugosławii*, „Politeja”, vol. 22, no. 2 (96), 2025.

Prasa

„Weczer”

„Nowa Makedonija”